
 DATERINGSMETHODE FRIEDERICH HBO.

door F.F.Kompier
 m.m.v. E.Nijhof

Zolang ik alleen de gewone, meest gladde, 17e-eeuwse en 18e-eeuwse pijpekoppen had, beviel mij de HBO-meting van Friederich uitstekend. Totdat ik ook een bescheiden aantal 18e-eeuwers vond, waarvan de steel lang genoeg was om behalve het (hiel)merk ook de al dan niet volledige naam van de maker te onthullen. Zij gaven mij, dacht ik, een mooie gelegenheid om de geldigheid van die dateringsmethode te bewijzen. Die ging ook werkelijk voor 2/3 deel van mijn pijpen op, maar een zes-tal pijpen van E.Nijhof en negen stuks van F.Tymstra hebben mijn geloof aan de HBO-Friederich methode wel aan het wankelen gebracht. De resultaten en mijn eindconclusie vindt u hieronder. Wat de tekeningen betreft: de pijpen zijn alle geglaasd en gebotterd. De modellen zijn vrij correct getekend, maar wat de maten betreft kunt u zich het best houden aan de afmetingen die hieronder in mm voor elke pijp afzonderlijk staan aangegeven. Friederich heeft in zijn boek "Pijpelogie" op de blz.76 en 77 een typologie van de kleipijp beschreven met daaraan verbonden 12 grafieken waarin de verschillende perioden zijn vastgelegd. De grafieken verwijzen naar dateringstabellen.

Afb.	Inscriptie	merk	H	B	O	HBO grafiek	datering
1	I.V.LEEWEN IN GOUD	D	50.0	22.1	16.6	18343 3	1750-1760

JAN VAN LEEWE of JAN VAN LEEUWE(N) doet zijn proef op 2-3-1729 en is na 1759 er uit.
 JAN VAN LEEUWEN na 1768.

- Beide kunnen dezelfde zijn. Wegens betaling van achterstallige gelden kan hij mogelijk weer in het gilde opgenomen zijn. Of wordt met de tweede zijn weduwe bedoeld. Omstreeks 1780 blijkt Cornelis van Leeuwen dit merk te bezitten. Diens weduwe blijkt tot 1821 dit merk te voeren.
- Er is nog een Jan van Leewe, die op 15-10-1725 proef doet op het merk 53, gevolgd door Pieter van der Want op 17-3-1749 tot zijn dood in 1774.
- Onze Jan van Leewe / van Leeuwe(n) voert behalve de D ook de 46. Ook hier blijkt hij na 1759 uit te zijn om na 1768 weer te verschijnen volgens Laansma. Don Düco vermeldt dit niet, maar geeft Cornelis van Leeuwen in 1778 als eigenaar op. Zie verder de eerste opmerking. Is Cornelis Jan's zoon en heeft hij zijn vaders merk D weten te houden onder de naam Jan van Leeuwen?
- Volgens E.Nijhofs gevoel moet deze pijp een 20-tal jaren later worden gedateerd. Dit zou dan 1770-1780 worden, wat overeenkomt met de beginperiode van Cornelis van Leeuwen. Ik persoonlijk neig toch liever naar 1750-1760 op het simpele feit, dat de naam I.V.LEEWEN zonder U geschreven wordt.

Conclusie: De HBO-datering is mogelijk juist.

2	V D KINT	22 2	42.1	22.2	17.6	16450 3 4	ca 1745 1750-1760
3	G.V.D.KINT IN GOUD	22 2	46.0	23.5	18.5	19999 4	ca 1780

GIJSBERT VAN DER KINT (KINSE, KIND) doet zijn proef op 24-3-1749

en hij overlijdt in februari 1784.

Conclusie: beide pijpen passen duidelijk in de HBO-Fr.datering.

4	A BR MME	gekr.9	42.4	20.8	17.0	14993	3	1735-1740
5	B MME	gekr.9	41.6	20.9	17.5	15215	3	1735-1740

AART BREMMERT doet op 20-3-1760 zijn proef en overlijdt 13-7-1772.

Conclusie: beide pijpen zijn duidelijk te vroeg gedateerd.

6	A.ELING	gekr.99	41.8	20.3	17.6	14934	3	1735-1740
---	---------	---------	------	------	------	-------	---	-----------

- Hier doet zich iets eigenaardigs voor. Oordeel zelf:

1. Abraham Eling met merk AE 1707-ca 1730
2. Abraham de oude Eling(Heeling) doet proef op 12-4-1730 tot na 1768 met merk parel.
Wed.Abraham Eling,parel.
Benjamin Eling in huur van Wed.Abraham Eling ca 1782, parel.
3. Abraham Eling doet proef op 8-2-1745 tot (1746-1749) met het merk de drie harten.
4. Abraham Eeling of Abraham Eling de Jonge doet proef op 13-4-1746 tot 4-10-1774 uit, met Wapen van 's-Gravenhage.

Dit zijn vier Abrahams Eling, maar geen van hen heeft de gekr.99.

Het is BENJAMIN ELING, die op 4-6-1748 zijn proef doet met het merk de gekr.99, tot (1782-1803). Benjamin moet dus degene zijn geweest die het stempel van zijn vader gebruikte om daarmee zijn eigen pijpen te merken. Gezien het feit, dat de HBO-Fr.methode de pijp zo vroeg dateert, kunnen we zeggen:

- a) zijn methode is onjuist gebleken
- b) zijn methode is wel juist gebleken, als we aannemen dat Benjamin niet alleen zijn vaders naamstempel gebruikt heeft, maar ook nog diens (vroeg) vorm! N.B.Ook het Gouds wapen is niet aanwezig,wat duidt op een datering van vóór 1740.

Conclusie: de HBO-Fr.datering is mogelijk juist.

7	F.EN.I.VAN DE.VELDE	molen	42.3	19.4	16.5	13540	3 4	1725-1730 ca 1735
---	------------------------	-------	------	------	------	-------	--------	----------------------

- Op een steeltje heb ik ook de naam FRANS VAN/DE VELDE voluit gevonden.Jammer is alleen, dat de naam VAN DE VELDE niet in de Goudse Gildeboeken terug te vinden is. Don Düco noemt geen Van de Velde in zijn lijst van pijpmakers uit de 17e en begin 18e eeuw. Bovendien mist de pijp het bijmerkje. De combinatie F. en I. maakt het geheel nog raadselachtiger. De pijp is dus, hoe Gouds van aanzien ook, waarschijnlijk buiten Gouda gemaakt, en volgens E.Nijhofs idee te dateren rond 1710-1720.

Conclusie: de HBO-Fr.datering is mogelijk juist.

8	:C:R:HO OUDA	kind in de wieg	44.5	21.7	17.0	16416	3	ca 1745
---	-----------------	--------------------	------	------	------	-------	---	---------

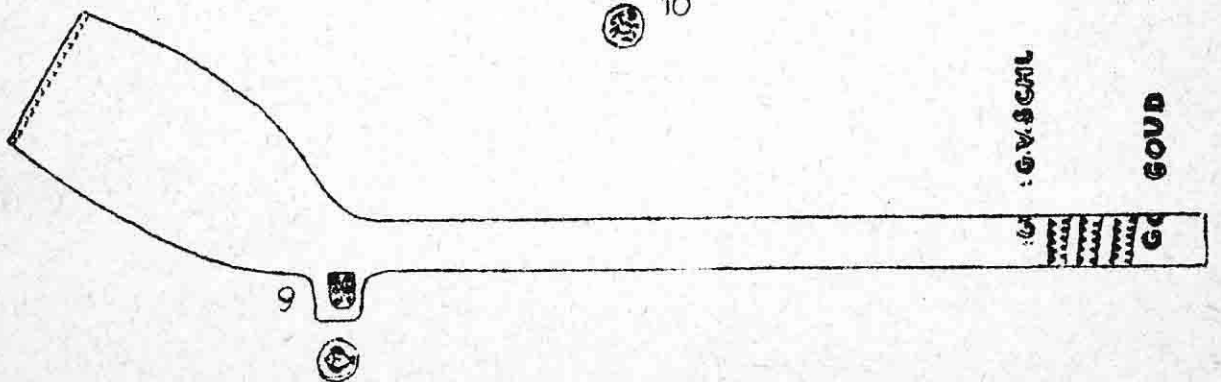
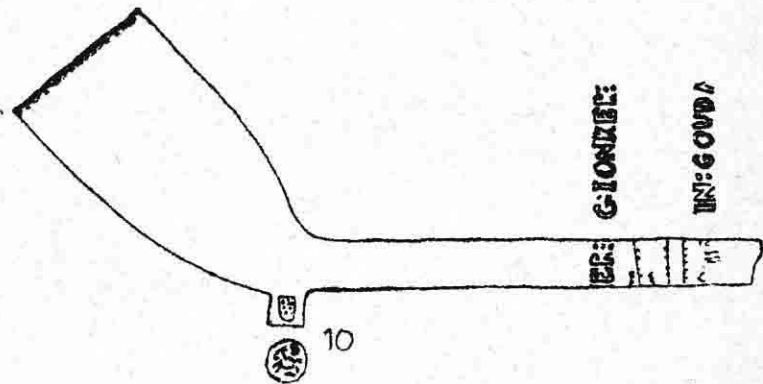
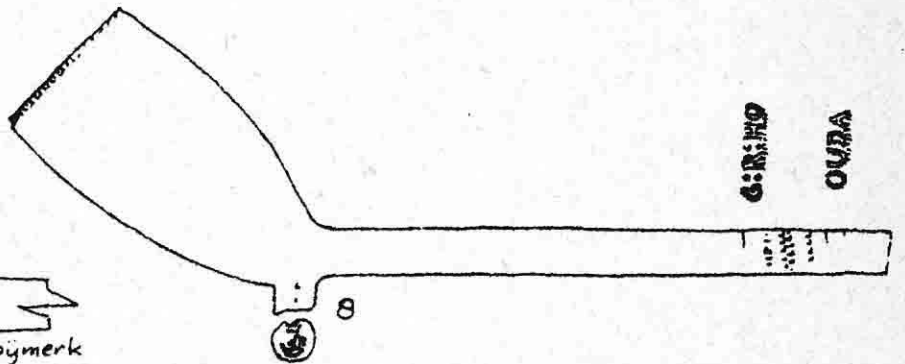
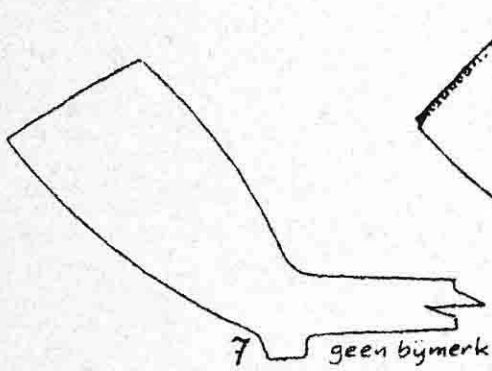
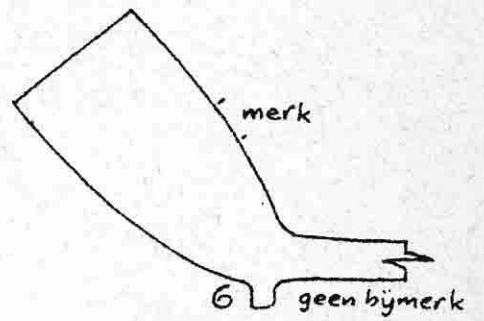
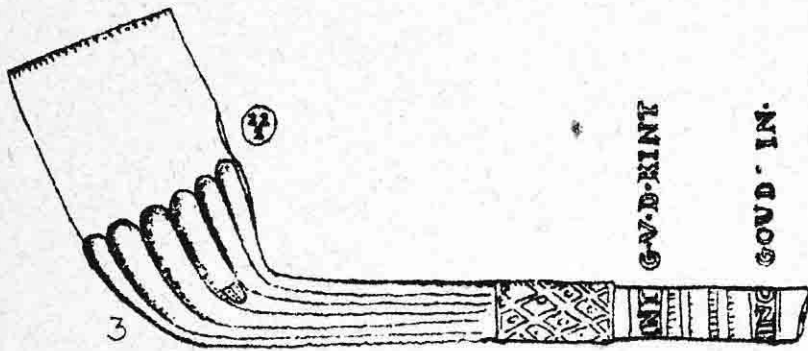
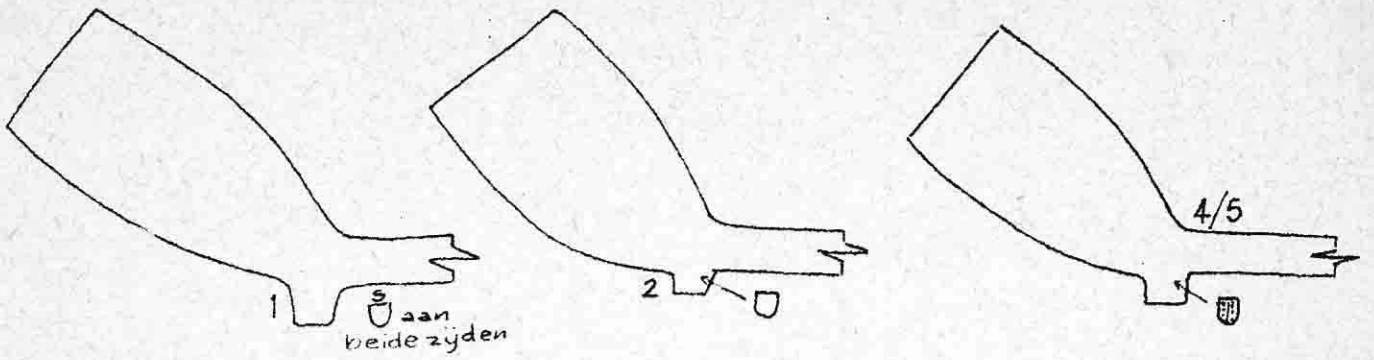
CORNELIS GRUIJTERS HOF of GRUYTERHOF legt zijn proef af op 1-3-1734. en wordt tot na 1768 genoemd.

Conclusie: de HBO-Fr.datering past in de gegevens.

9	:G.V.SCHU GOUD	bot	48.5	22.1	16.4	17578	3	1750-1755
---	-------------------	-----	------	------	------	-------	---	-----------

GERRIT VERSCHUT heeft voor 1724 al zijn proef afgelegd en wordt nog tot na 1768 genoemd.

Conclusie: de HBO-Fr.datering past in deze gegevens.

10 G:IONKER bok met B 43.6 21.5 17.2 16123 3 1740-1750
 IN:GOUDA 4 1750-1760

JILLIS of GILLIS JONKER legt op 7-1-1727 zijn proef af en moet tussen 1759 en 1764 zijn doodgegaan

Conclusie: de HBO-Fr.datering past in de gegevens.

11 AN:SMIT bok met B 46.4 24.5 19.5 22168 4/5 ca 1795
 IN:GO

JAN SMIT legt op 6-3-1764 zijn proef af en is tot tussen 1782-'85 werkzaam.

Conclusie: de HBO-Fr.datering is niet juist.

12 P.V.D.H. V 41.5 21.2 15.9 13989 4/5 1735-1740
 IN G P H

PAULUS VAN DER HELM doet zijn proef op 14-6-1762 en sterft in 1806, waarna hij opgevolgd wordt door Gerrit van der Helm tot 1837.

Conclusie: de HBO-Fr.datering zit er volkomen naast.

13 I.STOMMAN both 49.0 23.0 17.0 19159 3 ca 1760

- Hier zitten we met de grote moeilijkheid, dat wel een JACOBUS STOMMAN genoemd wordt, maar die heeft op het merk 96 op 5-6-1748 zijn proef gedaan en hij gaat na 1768 dood. Gesteld dat de datering goed is, dan moet GERRIT VERSCHUT de maker van deze pijp zijn geweest. (zie afb.9) De datering kan wel goed zijn, maar we blijven met een levensgroot raadsel zitten.

Conclusie: de HBO-Fr.datering is mogelijk juist.

14. A VAN HOUT 31 39.0 21.2 16.8 13890 4 1735-1740

ANDRIES VAN HOUTEN doet zijn proef op 8-2-1745. In dat jaar of kort daarna zal hij het merk 31 gekregen hebben, tot na 1759.

Conclusie: de HBO-Fr.datering voldoet niet helemaal.

15 BARENT V 49.5 24.0 17.0 20196 3 1765-1770
 B B

16 BARENT V 47.5 22.0 16.5 17243 3 ca 1750
 V.BERKI B B

BAREND VAN BERKEL doet op 5-10-1730 zijn proef en houdt dit merk tot ca 1759.

Conclusie: afb.15 past niet in de HBO-Fr.datering.
 afb.16 voldoet wel.

17 WOERLEE Goudse 46.0 23.0 16.0 16928 3 1745-1750
 N.GOUDA toren

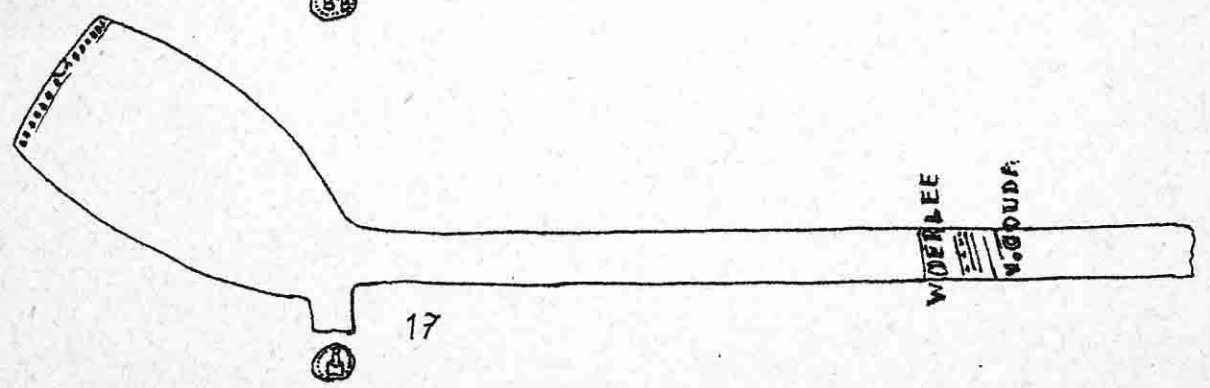
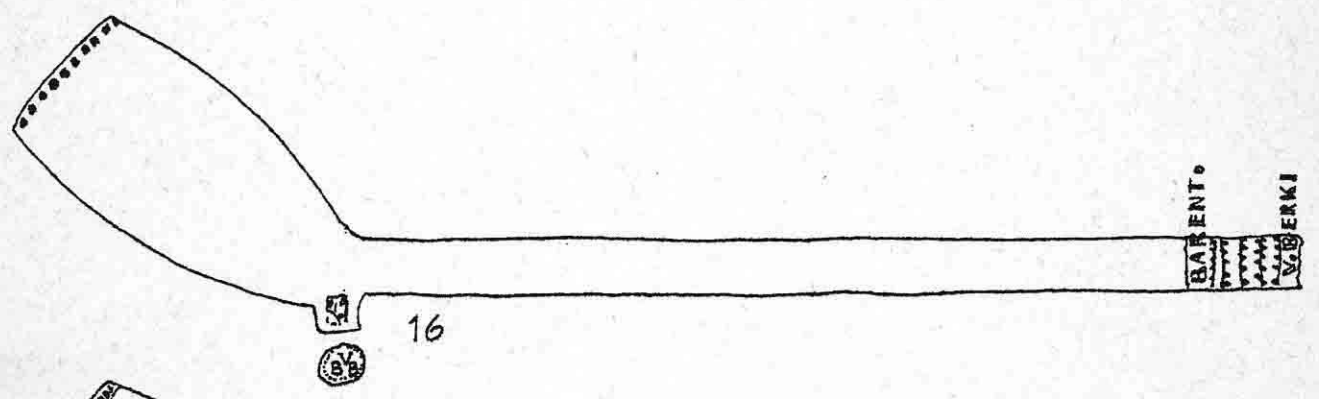
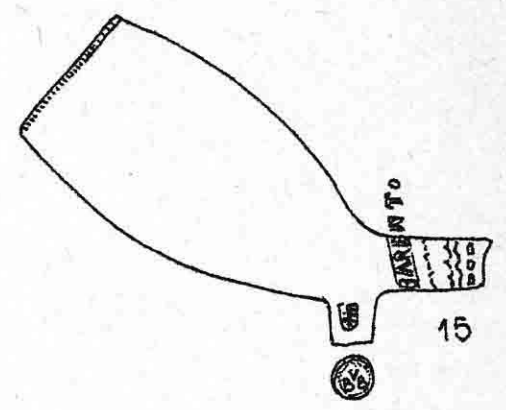
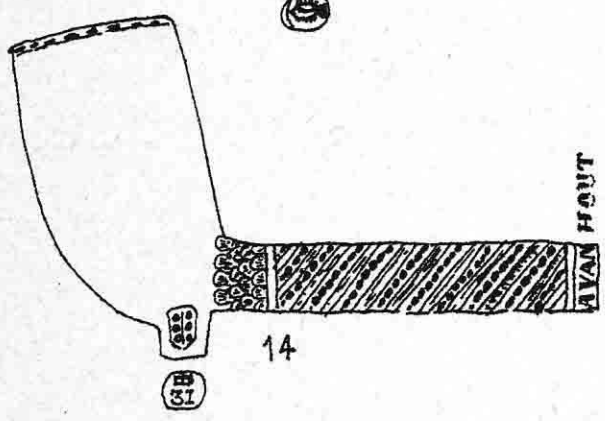
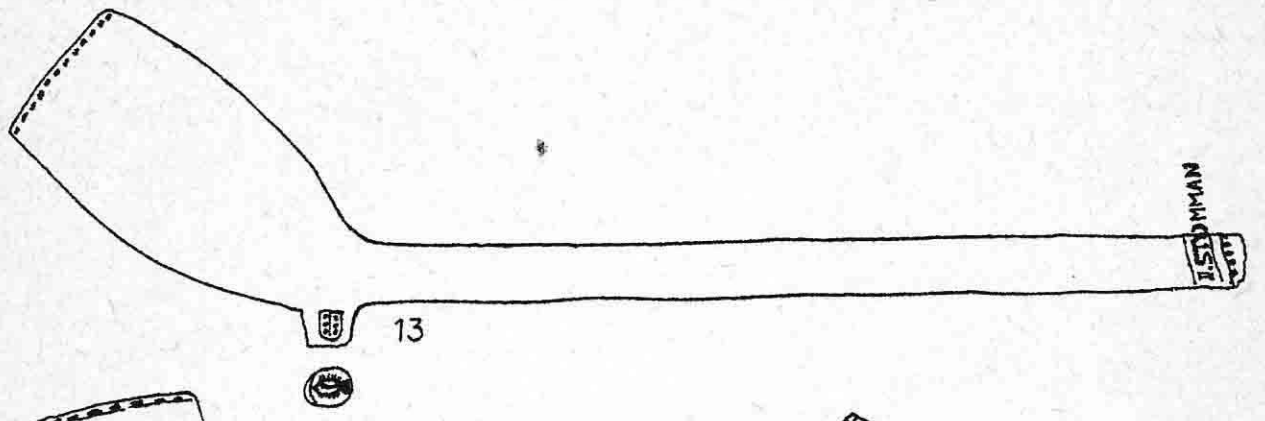
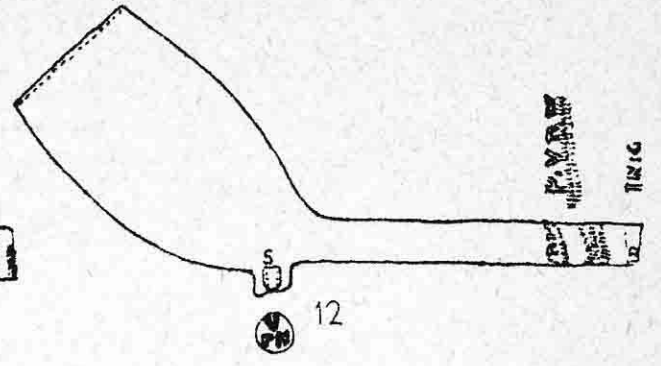
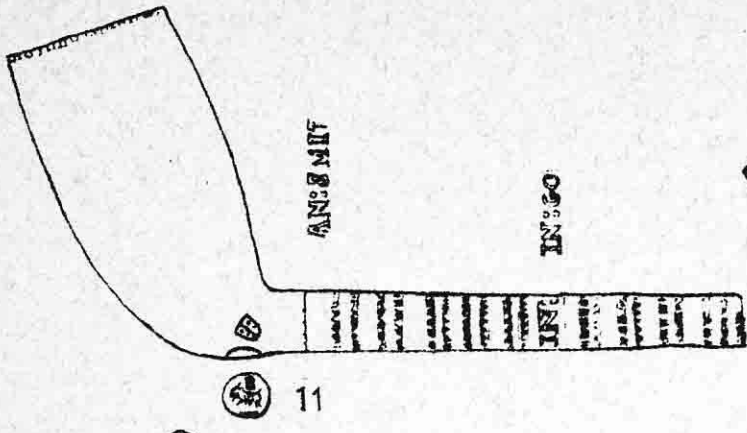
- Dit moet JAN WOERLEE geweest zijn, die zijn proef aflegde op 9-4-1736. Zijn weduwe zet het bedrijf voort van vóór 1782 tot na 1811. GERRIT WOERLEE - al in 1782 met eigen merk GWS tot 1796, heeft voor 1803-na 1819 het merk G - blijkt dit merk tot ca 1814 nog te voeren.

Conclusie: we mogen aannemen dat de HBO-Fr.datering hier wel voldoet.

18 .T.V.D.HELM PLK 38.5 23.0 18.5 16382 4 1750-1760

- Een andere pijpmaker dan MATTHIJS VAN DER HELM met het merk PLK (en zie afb 19,VH) is er niet aan te wijzen, en dan nog wel rond 1811. Zou hij zich in het dagelijks leven Thijs hebben genoemd?

Conclusie: de HBO-Fr.datering zit er volkomen naast.

19 V.D.HELM VH 35.7 22.5 16.8 13495 4 ca 1735

- Er zijn twee pijpmakers met de naam MATTHIJS VAN DER HELM die het merk VH gevoerd hebben.
- De eerste Matthijs doet zijn proef op 2-7-1736 en gaat na 1768 dood.
- De HBO-Fr.datering gaat dan op.
- De tweede is dezelfde als die van het merk PLK, die dit merk VH ook rond 1811 bezit. De datering zit er dan helemaal naast.

Conclusie: de HBO-Fr.datering is mogelijk juist.

20 A.SPERNA BS 49.6 23.5 17.5 20398 3 1765-1770

- ADRIANUS SPERNAI of SPERNAAIJ heeft van 1783 tot tussen 1812-'19 gewerkt. Zijn weduwe zet het merk rond 1819.

Conclusie: de HBO-Fr.datering is onjuist.

21 F.VERZIJL dubbel 43.8 20.5 16.5 14815 3 1735-1740
IN.GOUDA anker

- Voor hetzelfde soort raadsel als bij afb.13 staan we ook hier.
- We hebben een CHRISTIAAN VERZIJL van ca 1730 tot 1766 en een JAN VERZIJL na 1768 voor dit dubbel anker.
- Nu kennen we een FRANS VERZIJL met het merk de Leeuw in de Hollandse tuin, ook wel Hollandse duit genoemd.Deze legt op 23-5-1729 zijn proef af,en leeft tot 1785. Er blijken wel een zoon CORNELIS en een dochter MARIA VERZIJL te bestaan die het merk de Leeuw in de Hollandse tuin voerden onder de firmanaam FRANS VERZIJL & ZONEN, resp.1786-1806 en 1806-na 1819.
- Archiefonderzoek zou er moeten plaats vinden om de familierelatie tussen enerzijds Christiaan/Jan Verzijl en Frans Verzijl te onderzoeken.

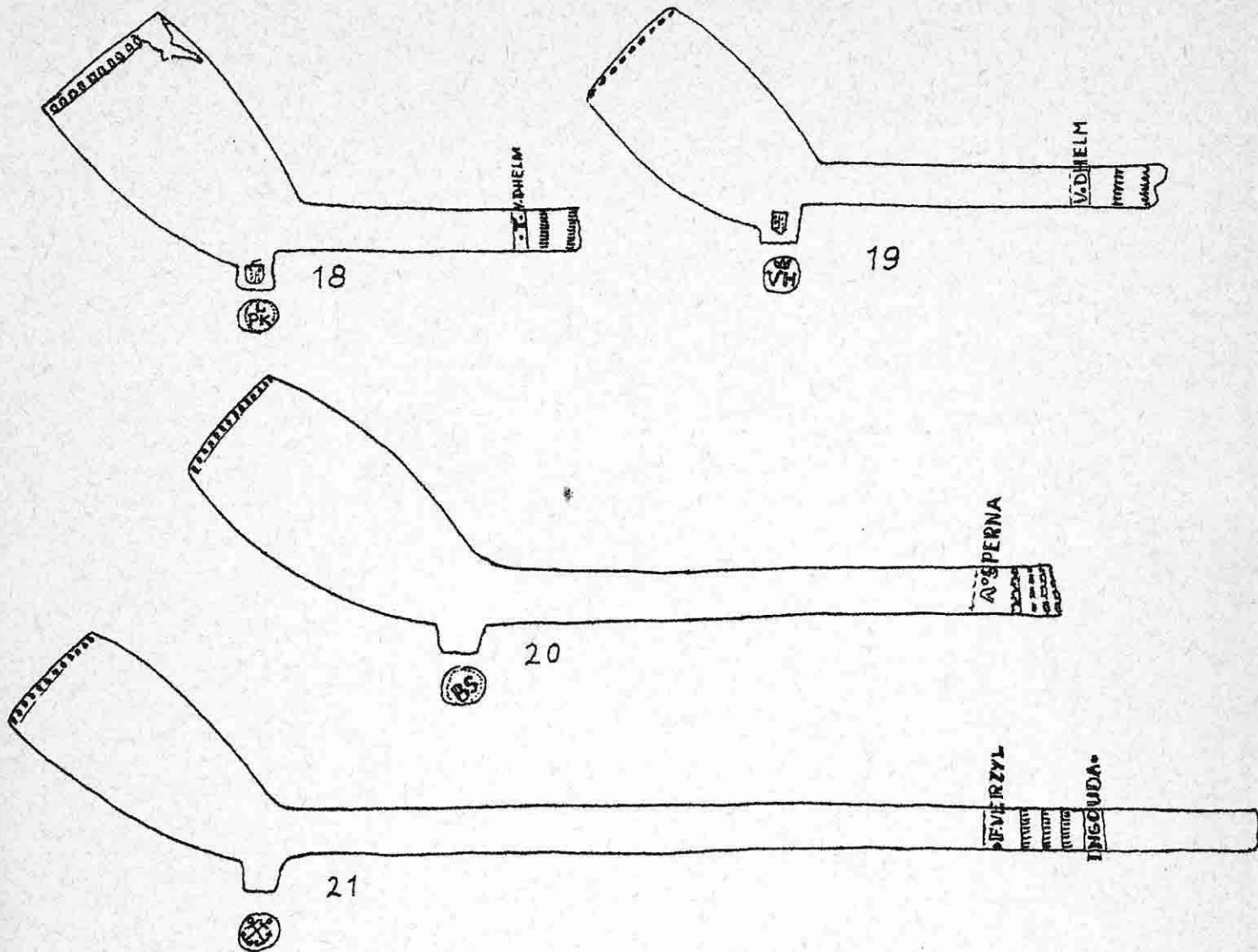
Conclusie: de HBO-Fr.datering is mogelijk juist.

SLOTCONCLUSIE. Van de 21 pijpen scoren er 8 positief en 8 negatief,
----- terwijl van 5 stuks de score twijfelachtig is.

- Men zou kunnen zeggen, dat de HBO-Fr.dateringsmethode maar voor de helft opgaat, als ook de twijfelgevallen eerlijk over positief en negatief verdeeld worden. Dit geldt dan voor de 18e-eeuwse pijpen die we vergeleken hebben. Zonder nu meteen de hele HBO-Fr.datering van tafel te vegen zou ik toch de suggestie van E.Nijhof willen overnemen om te komen tot een nieuwe typologie(in elke periode) aan de hand van:
 1. gedateerde pijpen
 2. door naam en merk met elkaar te vergelijken zoals in dit onderzoek is gedaan.
 3. vooral door te letten op de modellen van pijpen met merken die maar een klein aantal jaren gelopen hebben.
- Nu de HBO-Fr.datering voor 18e-eeuwse pijpen niet blijkt te werken, mogen we ook wel vraagtekens zetten bij deze methode voor wat betreft de 17e eeuw, om van de 19e eeuw maar te zwijgen.
- Publicaties van de afgelopen jaren waarbij de HBO-Fr.datering strak werd toegepast mogen wel eens in een ander daglicht bekeken worden.

LITERATUUR.

F.H.W.Friederich: Pijpelogie,A.W.N.monografie 2, 1975.
 S.Laansma : Pijpmakers en pijpmerken 1724-1865, 1960 en 1977.
 Gouds Archief : Gildeboek 1724-1768.
 Don Düco : Goudse pijpen,1978.

E.Nijhof pijpen en tekeningen nrs. 1,2,4/5,6,7.
 F.Kompier ,, ,, nrs. 3,8,9,10,11,12.
 F.Tymstra ,, ,, nrs. 13 t/m 21.

L I T E R A T U U R

Pijpen en pijptabak.
 door Ron van 't Hoff.

Uit de serie " Het goede leven ". ISBN 9027492530. Prijs f26,50.
 Het boek telt 111 bladzijden en is met aardige plaatjes geïllustreerd.
 Jammer van deze pas verschenen uitgave is dat de inhoud niet up-to-date is. Er staan nogal wat achterhaalde gegevens in.

AANVULLING Artikel Mercurius/Neptunus-pijpen. (P.K.N.10)

Merk en maten

hielmerk:de molen
 hoogte :60.0 mm
 breedte :32.0 mm
 kopopening:22.0 mm

Beschrijving

Voorzijde:een bijenkorf omringd door bloemranken,er
 boven het Nederlandse wapen met 2 staande leeuwen, on-
 der het wapen de spreuk " Je Maintiendrai ".
 Achterzijde: het Goudse wapen.
 Linkerzijde:Mercurius en Neptunus staande afgebeeld.
 Rechterzijde: 3 personen, een priester,een man en
 een vrouw.